

Колотуха О.В.

ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ ЯК СПЕЦИФІЧНА ТЕРИТОРІАЛЬНА РЕКРЕАЦІЙНА СИСТЕМА

Туризм – різновид рекреації, один із видів активного відпочинку. Він відображає характерну тенденцію сучасності, коли перевага віддається розвитку динамічного відпочинку, у процесі якого відновлення працездатності поєднується з пізнавальною діяльністю.

Особливе місце в системі туристської діяльності посідає *дитячо-юнацький туризм*, орієнтований на соціально важливу категорію нашого суспільства – підростаюче покоління. Уявлення про територіальну рекреаційну систему, висунуте російським вченим В.С.Преображенським, в останні роки дістало подальший розвиток (Веденін, 1973; Мироненко, Твердохлебов, 1981; Долішній, 1984; Ігнатенко, 1989; Мацола, 1996; Черчик, 1999 та інші). Незважаючи на те, що гіпотеза про територіальну рекреаційну систему існує вже давно, лишаються не дослідженими теоретичні та методичні основи формування, розвитку і функціонування такої її важливої підсистеми, як дитячо-юнацький туризм, який має свої специфічні особливості. Актуальність такого дослідження виходить з тієї важливої соціальної значущості, яку має цей сегмент рекреаційно-туристської галузі нашої країни з огляду на ті соціально-економічні негаразди, які, в першу чергу, відбиваються на здоров'ї, вихованні та розвитку дітей та юнацтва.

Аналіз туристсько-краєзнавчої діяльності як важливої та соціально значимої складової рекреаційної діяльності дає право стверджувати, що дитячо-юнацький туризм в Україні є специфічною територіальною рекреаційною системою (ТРС) – соціальною географічною системою, яка складається із двох взаємопов'язаних підсистем: підсистеми “Об’єкт туристсько-краєзнавчої діяльності”, яка включає ресурсно-туристський потенціал території України, кадровий потенціал системи дитячо-юнацького туризму, матеріально-технічну базу, органи управління системою дитячо-юнацького туризму в Україні та підсистеми “Суб’єкт туристсько-краєзнавчої діяльності” – основної ланки системи – дітей та юнацтва, що вибрали туристсько-краєзнавчу діяльність для задоволення своїх специфічних потреб у вихованні, оздоровленні, пізнанні навколишнього світу, фізичному розвитку. Принципова модель системи представлена на рис. 1.

Дитячо-юнацький туризм як специфічна система являє собою складне утворення. Як ціле вона постає перш за все у відносинах з оточуючим середовищем: політичним, економічним, соціальним та екологічним. Зовнішній світ активно впливає на туристсько-краєзнавчу діяльність, в одних випадках відкриваючи перед нею широкі можливості, в інших – загрожуючи новими небезпеками. Виступаючи складовою туристської галузі країни, дитячо-юнацький туризм в Україні в першу чергу покликаний вирішувати важливі соціальні завдання, пов'язані з вихованням, оздоровленням та освітою підростаючого покоління засобами туристсько-краєзнавчої діяльності, а саме:

- отримання нових знань;
- фізичне оздоровлення та профілактика захворювань;
- орієнтація підростаючого покоління на здоровий спосіб життя, формування активної життєвої позиції;
- розвиток кращих моральних людських якостей та відносин;
- підготовка підлітків до служби у лавах армії, до навчання у вищих навчальних закладах військового типу;
- екологічне виховання, виховання свідомого ставлення до природи нашої країни.

Сучасна організація системи дитячо-юнацького туризму в Україні відображена на рис.2.

Дитячо-юнацький туризм в Україні підпорядкований Міністерству освіти і науки. Поруч із спеціалізованими закладами еколого-натуралістичного

-
 - зовнішні зв'язки системи
-
 - внутрішні зв'язки системи
-
 - зв'язки з зовнішнім середовищем

Автор: Колотуха О.В., 2001 р.

Рис. 1. Дитячо-юнацький туризм як специфічна територіальна рекреаційна система

профілю й закладами дитячо-юнацької технічної творчості та комплексними позашкільними закладами (палаці, центри, будинки позашкільної роботи, дитячо-юнацькі центри) спеціалізовані туристсько-краєзнавчі заклади є складовою частиною системи позашкільної освіти та виховання в Україні. Саме спеціалізовані туристсько-краєзнавчі заклади складають основу системи дитячо-юнацького туризму в нашій країні.

Очолює всю туристсько-краєзнавчу роботу в країні Український державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді, безпосередньо підпорядкований Міністерству освіти й науки. Укрдержцентр є інструктивно-методичним та організаційним центром туристської, краєзнавчої та екскурсійної роботи з учнівською та студентською молоддю в Україні. Центр має республіканський табір туристського активу учнів України в селі Осій Іршавського району Закарпатської області.

На рівні Автономної Республіки Крим, областей України, міст державного підпорядкування – Києва та Севастополя працюють Кримський республіканський центр дитячо-юнацького туризму і екскурсій, обласні центри туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді (в Запорізькій, Рівненській, Харківській, Херсонській та Черкаській областях – обласні станції юних туристів), Міжнародний центр дитячо-юнацького туризму головного управління освіти м. Києва та центр дитячо-юнацького туризму і екскурсій м. Севастополя. Зазначені позашкільні заклади безпосередньо підпорядковані відповідно Міністерству освіти і науки АР Крим, управлінням освіти і науки облдержадміністрацій та держадміністрацій міст Києва та Севастополя. В Одеській та Сумській областях туристсько-краєзнавчою діяльністю займаються обласні центри позашкільної освіти та виховання, які крім ворчості, розташований у м. Біла Церква.

Практично всі заклади обласного рівня ще донедавна (до 1991 року) мали власні туристські бази. На початок 2001 року ці бази залишилися лише у Донецькій (2), Житомирській (1), Івано-Франківській (5), Львівській (4), Миколаївській (1), Харківській (1), Хмельницькій (1), Чернігівській (1), Чернівецькій (1) областях, місті Києві (2) та Севастополі (1).

На початок 2002 року в Україні працювало 73 міських та районних станцій (центрів) юних туристів (з них 6 внутрірайонних у містах), які підпорядковані відповідним управлінням (відділам) освіти міськ(рай)-держадміністрацій. 6 районних станцій юних туристів працюють у селищах міського типу та 3 районні станції юних туристів працюють у селах нашої країни. Лише деякі міські та районні станції (центри) юних туристів мають власні туристські бази. Серед них Іршавська районна станція юних туристів Закарпатської області, Глибочкий районний центр дитячо-юнацького туризму і екскурсій Чернівецької області.

На базі всіх спеціалізованих туристсько-краєзнавчих закладів України працюють туристсько-краєзнавчі гуртки та об'єднання учнів різного профілю.

Крім мережі спеціалізованих туристсько-краєзнавчих закладів, дитячо-юнацький туризм входить складовою частиною до системи комплексних позашкільних закладів – Палаців, центрів, будинків позашкільної роботи.

Існує значна кількість туристсько-краєзнавчих гуртків у загальноосвітніх школах та професійно-технічних училищах. Але, в цілому, рівень роботи гуртків в комплексних позашкільних закладах і загальноосвітніх школах та ПТУ значно нижчий, ніж у спеціалізованих туристсько-краєзнавчих закладах.

Відбулася також стабілізація структури самих центрів дитячо-юнацького туризму й станцій юних туристів. Типова структура центру дитячо-юнацького туризму (станції юних туристів) відображена на рис. 3.

Виходячи з того, що туристсько-краєзнавча діяльність об'єднує два ефективних засоби виховання – туризм і краєзнавство – основними структурними підрозділами центрів дитячо-юнацького туризму й краєзнав-

ства (станцій юних туристів) є відділ спортивного туризму та відділ краєзнавства.

Спортивний туризм в Україні включено до Єдиної спортивної класифікації України, із відповідними для будь-якого виду спорту званнями та спортивними розрядами – від масових юнацьких розрядів до звання “Майстер спорту міжнародного класу”. Спортивний туризм на сучасному етапі розвивається в двох напрямках: маршрутний туризм (проходження маршрутів туристсько-спортивних походів з пішохідного, лижного, гірського, водного, велосипедного та спелеотуризму) та змагальний туризм (підготовка та участь в змаганнях із туристсько-спортивного багатоборства). Саме ці напрямки є основними в роботі туристсько-спортивних відділів центрів дитячо-юнацького туризму (станцій юних туристів). Крім того, ці відділи займаються близькими до спортивного туризму видами спорту – спортивним орієнтуванням, скелелазінням, альпінізмом.

В роботі краєзнавчих відділів центрів дитячо-юнацького туризму (станцій юних туристів) також домінуючими є два напрямки: географічне краєзнавство (екологія, геологія, гідрологія, топографія, топоніміка тощо) та історичне краєзнавство (археологія, етнографія, народознавство, літературознавство, фольклористика, музезнавство тощо). Відділи організують і проводять масові краєзнавчі заходи – експедиції, екологічні акції, зльоти, конкурси тощо. Крім того на базі центрів дитячо-юнацького туризму (станцій юних туристів) на місцях працюють територіальні відділення Малої Академії Наук (МАН), які організують науково-дослідну роботу учнівської молоді з географічного та історичного краєзнавства й геології. Ця робота проводиться з усіма учнями регіону, які цікавляться географією, геологією та історією рідного краю.

Важливим структурним підрозділом центрів дитячо-юнацького туризму (станцій юних туристів) є методичний відділ (кабінет), який організовує й проводить інструктивно-методичну роботу з питань дитячо-юнацького туризму і краєзнавства, займається просвітницькою діяльністю, здійснює підготовку туристсько-краєзнавчих кадрів.

В багатьох центрах дитячо-юнацького туризму (станціях юних туристів) працюють екскурсійні відділи (бюро), які займаються організацією екскурсій для дітей та юнацтва, організують роботу туристських та орендованих баз, туристських та профільних таборів. Ці відділи (бюро) можуть працювати на закладах самоокупності.

Одним з основних напрямків роботи центрів дитячо-юнацького туризму (станцій юних туристів) є гурткова робота. Гуртки (об'єднання) також, як правило, поділяються на туристсько-спортивні та краєзнавчі в залежності від того, які напрямки туристсько-краєзнавчої діяльності в програмі гуртка переважають. На базі центрів дитячо-юнацького туризму (станцій юних туристів) працюють туристсько-краєзнавчі гуртки (об'єднання) трьох рівнів:

- початкового рівня – гуртки, об'єднання, секції, що сприяють виявленню здібностей, обдарувань вихованців, розвитку їх інтересу до туристсько-краєзнавчої діяльності (першого року навчання);
- основного рівня – гуртки, об'єднання, секції, які розвивають стійкі інтереси вихованців, дають їм знання, практичні уміння й навички, задовольняють потреби у туристсько-краєзнавчій діяльності (другого-третього років навчання);
- вищого рівня – гуртки, об'єднання, секції для здібних і обдарованих вихованців, учасників Всеукраїнських, міжнародних масових туристсько-спортивних, краєзнавчих та наукових заходів (четвертого і більше років навчання).

На базі центрів дитячо-юнацького туризму і краєзнавства (станцій юних туристів), на турбазах, в таборах можуть організовуватися й працювати тимчасові туристські, краєзнавчі, екскурсійні групи, загони, гуртки, секції, сформовані на період проведення туристського заходу, роботи бази, табору як правило початкового рівня.

На початку 2002 року в Україні діяло 96 центрів туризму й краєзнавства учнівської молоді, станцій юних туристів, що становить 6% від загальної кількості всіх типів навчальних закладів України. Серед них: Український державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді – 1, Кримський республіканський – 1, обласних – 21, міських – 42, районних – 31 (в т.ч. 6 внутрірайонних в містах). Чисельність центрів туризму має стійку тенденцію до збільшення. Збільшення чисельності центрів туризму відбулося за рахунок відкриття цих закладів у Донецькій, Полтавській, Тернопільській та Хмельницькій областях. Закрито один центр туризму у Волинській області. Найбільшу кількість центрів туризму, станцій юних туристів мають: Дніпропетровська – 11, Луганська, Полтавська, Хмельницька – по 7 кожна, Волинська, Львівська, Черкаська – по 6, Донецька, Запорізька – по 5. На долю цих 9 областей України приходить 60 закладів, що становить більше 63%.

Із збільшенням кількості центрів туризму зростає кількість туристсько-краєзнавчих об'єднань учнівської молоді. Зростає також кількість туристсько-краєзнавчих гуртків в інших позашкільних закладах. Так, у порівнянні з 1999 роком кількість гуртків збільшилася на 115 одиниць: якщо у 1999 році їх працювало 5782, що становило 8,4% від загальної кількості гуртків у всіх типах позашкільних навчальних закладів, то в 2001 році їх налічувалось 5897, і питома вага становила 9,3% [1, с. 38].

У цілому по Україні охоплення дітей туристсько-краєзнавчою гуртковою туристсько-краєзнавчою роботою складає 1,6% від загальної кількості учнів, що є дуже низьким показником, який не відповідає соціальній та рекреаційній значущості цього виду позашкільної діяльності.

Одним з соціально важливих напрямів роботи позашкільних навчальних закладів залишається оздо-

ровлення дітей та юнацтва. У 2001 році в системі дитячо-юнацького туризму працювало 328 туристсько-краєзнавчих табори, в яких оздоровлено 26,4 тис. дітей. На 40 дитячих турбазах відпочило 38,5 тис. учнів, в екскурсіях взяли участь 599 тис. учнів (у 1999 році — 585,8 тис. учнів), в походах — 463 тис. учнів (у 1999 році — 490 тис. учнів) [1, с. 39].

Отже можна з упевненістю стверджувати, що розвиток дитячо-юнацького туризму в Україні за останні роки стабілізувався, а деякі показники свідчать про покращення стану туристсько-краєзнавчої роботи. Так, розвивається мережа центрів (станцій) туризму і краєзнавства, зросла кількість гуртків та дітей в них. Різними формами туристсько-краєзнавчої роботи у 2001 році було охоплено 1252,5 тис. дітей, що становить 19,1% від загальної кількості учнів в Україні. З розвитком та удосконаленням територіальної та функціональної структури системи дитячо-юнацького туризму в нашій країні результати роботи цієї галузі рекреаційної діяльності будуть вагомішими. На сьогодні завдання по розвитку системи дитячо-юнацького туризму слід зосередити на: розробці регіональних програм розвитку дитячо-юнацького туризму та краєзнавства, в основі яких має бути розширення мережі закладів туристсько-краєзнавчого профілю та дитячих туристсько-краєзнавчих об'єднань в навчальних закладах; організації змістовного оздоровлення та екскурсійного обслуговування учнівської молоді; підготовці кадрів системи дитячо-юнацького туризму та краєзнавства.

Список використаних джерел

1. Інформація про стан розвитку туристсько-краєзнавчої роботи серед учнівської молоді в Україні (станом на 1 вересня 2002 року) / Туризм і краєзнавство. Інформаційно-методичний вісник №16. — К., 2002. — 48 с. — стр.38-45.

Анотація. В статті розглядається система дитячо-юношеского туризму в Україні як специфічна територіальна рекреаційна система. Визначені її особливості, соціальна значимість. Розглянута сучасна територіальна та функціональна структура системи дитячо-юношеского туризму в Україні.

Summary. The article deals with a system of tourism of children and youth in Ukraine, as a specific territorial recreational system. Its distinctive features and social meaning are defined. The structure of the modern territorial and functional system of tourism of children and youth in Ukraine is examined.

Ключові слова: дитячо-юнацький туризм, територіальна рекреаційна система дитячо-юнацького туризму, туристсько-краєзнавча діяльність, територіальна структура дитячо-юнацького туризму, функціональна структура дитячо-юнацького туризму.

Кіровоградський державний педагогічний університет ім. В.Винниченка

Дом. адреса: 25031, Кіровоград, вул.Попова, 13, к.1, кв.149, т. (052-2) 55-79-87

УДК 911.3:30:910.4:053.6(477)